

Kitap İncelemesi / Book Review

Haşhaşiler: Gizli Bir Örgütün Tarihi

Heinz Halm, Çev. Atilla Dirim, İstanbul: Runik Kitap, Haziran 2020, 120 sayfa

Değerlendiren: Kerem Türk*

Haşhaşiler kimdir? Dünyanın şu ana kadar gelmiş geçmiş en iyi suikast örgütü mü, tarihteki ilk terör yapılanması mı, Şii İsmaili mezhebine bağlı bir tarikat veya birbirinden ayrı istihkâm edilmiş kalelerden oluşan bir devlet mi; yoksa haşhaşla uyutulmuş, sahte cennet ve hurilerle kandırılan fedailerin diyarı mı? Haklarında birçok eserler üretilen Haşhaşiler, işledikleri siyasi suikastlarla kötü şöhretlerini Orta Çağ'da duyursa da tarihsel gerçekleri gölgede bırakan efsanelerle zenginleştirilen hikayeleri belgesellerden akademik çalışmalara, romanlardan bilgisayar oyunları ve sinema filmlerine günümüz dünyasına yadsınamaz bir etki bırakmaktadır. Kimi zaman bu etkinin kahramanı haşhaş kullandığı iddia edilen, dönemin elit siyasetçilerine suikastlar düzenleyen ama esasında haklarında bir kaynağın neredeyse olmadığı fedailer; kimi zaman kurulan bu ağın zirve ismi Hasan Sabbah, kimi zaman da Haçlı tarihlerinde “kralların yaşamı ve ölümünü ellerinde tutan Dağın Şeyhi” olarak bilinen liderlerdir. Peki, Haşhaşi adı verilen bu insanlar gerçekte kimlerdi? Şii İslam konusunda otorite, Haşhaşiler ve heteredoks İslam konularında birçok akademik çalışma sahibi Alman Profesör Heinz Halm, bu eseriyle tarihi gerçeklerle efsaneler arasına derin bir çizgi çiziyor. Dokuz bölümden oluşan

* Araştırma Asistanı, TOBB ETÜ, TR, Uluslararası İlişkiler Bölümü, orcid.org/0000-0002-8296-9098, kturk@etu.edu.tr

çalışmasında Halm, mevcut İslam ve Avrupa kaynaklarına dayanarak on birinci ve on ikinci yüzyıllarda Şii inancında yaşanan bölünmeden gizli bir İsmaili örgütünün ortaya çıkışını, Batîni yorumlamalarla Kur'an'ın yazıya dökülmemiş gerçek mesajının bildiklerine inanan örgütün, İran ve Suriye'de kaleleri ele geçirip etrafındaki devlet ve elitlerini nasıl korku ve dehşete düşürdüklerini anlatıyor.

“Öncesi” ve “Başlangıç” başlıklı ilk iki bölümde yazar, Haşhaşi kelimesinin kökenlerine etimolojik bir seyahate çıkıp On İki İmam Şiiliği ile İsmaililer arasındaki teolojik farklılıkları detaylandırmaktadır. İlk kez Şii-İsmaili Fatımilerin kurulması ve Selçuklularla münasebetlerini inceleyen yazar, Hasan Sabbah'ın İsmaili öğretisini benimsemesi, iki yüzyıldan uzun süre Haşhaşilerin merkezi olacak Alamut Kalesinin ele geçirilmesi, Vezir Nizamülmülk suikastı, İsmaililer içinde yaşanan bölünmeyle Sabbah'ın takip ettiği Nizarilerin doğuşu, Alamut'un ele geçirilen suikast listesi ve gizli *da'i* ağının nasıl işlediğini bu bölümde detaylandırmaktadır. Halm, bu bölümde İsmaililiğin sekizinci ve dokuzuncu yüzyılın başlarında nasıl ortaya çıktığının bir muamma olduğunu vurgulayarak bu mezhep için kullanılan “*Yedici Şiiler*” ifadesinin tamamen yanlış olduğunu belirtmektedir (13). Zira imam silsilesi İsmaililerde diğer Şiilerde olduğu gibi Peygamberin damadı Hz. Ali ile değil, onun oğlu Hz. Hasan ile başlamaktadır. Yazar, imamlar listesinde, Cafer-i Sadık'ın oğlu İsmail'in altıncı, ilk Fatımi halifesi Mehdi'nin on birinci, bugünkü Ağa Han'ın ise kırk dokuzuncu imam olduğuna dikkat çekmektedir. Yazar bu bilgiyle aynı zamanda İsmaililerin diğer Şiilerden farklılaşan bir yönüne daha dikkatleri çekmektedir. Şii inancında yaygın görüş imam silsilesinin son imamla gaybete karıştığı yönündeyken İsmaililer için imamlık kırk dokuzuncu kuşakla devam etmektedir.

Yazarın bu bölümde altını çizdiği bir diğer bilgi, Haşhaşilerin faaliyetlerine ve fikir babası Hasan Sabbah'ın hayat hikayesine dair önemli bir belgenin günümüze ulaşmış olmasıdır. Alamut Kalesi, 1256 yılında Moğollar tarafından fethedildiğinde, Hülagü Han ile birlikte bulunan tarihçi Cuveynî'nin Alamut kütüphanesinde bulup kısmen alıntılar yaparak kendi tarih kitabına aktardığı bu eser *Sergüzeşt-i Seyyidina* başlığıyla günümüze ulaşmaktadır. Yazar, Haşhaşilerin bağlı olduğu Bâtînilerden, yani İsmaililerden uzun uzun söz eden bir diğer eserin ise örgütün ilk kurbanı olan Vezir Nizamülmülk'ün *Siyasetname*'sinde yer aldığını

detaylandırmaktadır. Halm ayrıca, vezir ile başlayan suikastların Sabbah döneminde elli kişiye ulaştığını Alamut kütüphanesinde ele geçirilen bir suikast listesiyle öğrenildiğine dikkat çekmektedir (15-29).

“Suriye’deki Bâtınîler” ve “Hasan Sabbah’ın Halefleri” başlıklı devam eden iki bölümde Halm, ilk haçlı seferleri, İsmaililerin gizli öğretisi Batınîliğin Halep’te yayılması, Fatımi başkenti Kahire’de yapılan darbe ile veliaht Nizar’ın engellenmesi ve sonrasında İsmaililer içerisindeki bölünmeler, Sabbah’ın ölümüyle haleflerin iktidara gelişi ve Haşhaşilerin Suriye’deki kaleleri ele geçirerek genişlemesini incelemektedir. Bu bölümlerde yazar üç konuya dikkatleri çekmektedir: Bunlardan ilki, Haşhaşilerin varlıklarına ya da hedeflerine engel gördüğü Suriyeli emirlere suikast düzenlemeleri ve ilk defa haçlılar ile karşılaşmalarıdır. İkincisi, Alamut Batınîlerinin 1095 yılında, Kahire’de yaşanan siyasi oyunlar sonucu, öldürülen Nizar’ı imam olarak kabul edip Fatımi Halifesi Âmir’in imamlığının meşruiyetinin sorgulamasıdır. Bu sorgulama Alamut’un Fatımilerden kopmasını beraberinde getirirken Fatımi elitlerini de hedefe dönüştürmekteydi. Üçüncüsü ise Sabbah sonrası İranlı Bozorg Ümid’in ve onun soyundan gelenlerin kalenin yeni efendileri olmaları ve Selçuklulara düzenlenen birçok suikasttan sonra Sultan Sancar ve Alamut arasında inşa edilmeye çalışılan karşılıklı barış ve dostluk girişimleridir.

Halm, “Son Dönemin Başlangıcı” ile “Dağın Şeyhi” başlıklı beşinci ve altıncı bölümlerde ise ilk defa kendisini gaybetteki imamın temsilcisi olarak ilan eden Alamut efendisi II. Hasan’ın İslam şeriatını kaldırması, kıyametin geldiğini ilan etmesi ve sonrasındaki gelişmeleri detaylandırmaktadır. Yazar, ardından ilk defa Haçlı komutanlarına düzenlenen suikastlar, “kralların yaşam ve ölümlerini elinde tutan” Dağın Şeyhi efsanesinin Haçlılar arasında yayılması, Selahaddin Eyyubi ve Haşhaşiler arasında yapılan anlaşmaları ele almaktadır. Yazar, II. Hasan’ın şeriatı ve İslami hükümeti kaldırdığını ilan etmesinin Suriye’deki Haşhaşi kalelerinde coşkuyla karşılandığını vurgularken, Haçlıların dağlarda yaşayan gizemli düşmanları için ifade ettiği “Assassin (Haşhaşiler)” kelimesinin farklı dil ve kültürdeki etimolojik kökenlerini incelemektedir. Halm, bu bölümde Haşhaşilerin esas düşmanlarının aslında Sünni ve Fatımi-İsmaili Müslümanlar değil ilk kez Hristiyan soylular ve Haçlı komutanlarına da suikastlar düzenlendiğine dikkat çekmektedir.

“Haşhaşiler ve Kayzer II. Frederich ile Kral Aziz Louis’nin Haçlı Seferleri” başlıklı yedinci bölümde Halm, şövalye tarikatlarının ağır baskısı altında Suriye’deki Haşhaşi kalelerinin, haçlılara nasıl vergi vermeye başladıklarını ve Selahaddin’le yapılan barış anlaşmasından sonra, Müslüman ileri gelenlerine düzenlenen suikastların nasıl sona erdiğini aktarmaktadır. Yazar, anlaşma sonrası, Haşhaşilerin Eyyubi hanedanının sadık hizmetkârları görünümüne girdiğinden ve haçlı saldırılarına karşı Eyyubilerin Haşhaşileri koruduğundan bahsetmektedir (77-82). Halm bu bölümde ayrıca Eyyubiler’in Memlükler tarafından yıkılması, Alamut’un Moğollar tarafından ele geçirilmesi (1256) ve sonrasında Suriye Haşhaşilerinin sonunu irdelemektedir.

“Alamut’un Son İmamları” ve “Sonrası” başlıklı son iki bölümde yazar, Alamut lideri III. Hasan’ın sünnete ve şeriata döndüğünü ilan etmesi, ünlü Orta Çağ bilim insanlarından Nasirüddin Tusi’nin Alamut’taki varlığı, kalenin Moğollara teslim edilmesi, İsmaililerin Tayyibiler ve Nizariler bölünmesi ve Haşhaşilere dair üretilen efsanelere açıklık getirmektedir. Bu bölümde yazar Alamut kütüphanesinin ilk defa Moğollar tarafından değil, Sünniliğe geçtiğini ilan eden Alamut lideri III. Hasan tarafından büyük bir kısmının yakıldığını belirtir. III. Hasan, kendisinin mezhep değişikliğine inanmayan Kazvin’in ileri gelenlerini Hasan Sabbah ve haleflerinin kütüphanesine davet eder ve burada küfür içerikli bütün metinleri misafirlerin gözü önünde ateşe verir (88). Bu bölümde dikkati çeken bir diğer konu ise Moğolların Alamut’ta kütüphane ve arşivin yanı sıra usturlaplar, halkalı küreler ve üç boyutlu gök kubbe modelleri gibi bir dizi astronomik alet de bulmasıdır. Yazar bu durumu dönemin en önemli İranlı matematikçi, astronom ve filozofu Nasirüddin Muhammed Tusi’nin kalede geçirdiği birkaç yılla açıklamaktadır (96). Yazar ayrıca Selahaddin Eyyubi’nin İsmaili Fatimi devletini yıkmasıyla İsmaililerin, Tayyibiler ve Nizariler olarak iki ana dal ve birçok gruba bölünerek günümüze kadar inançlarını devam ettirdiklerini ele alırken Haşhaşilerle özdeşleştirilen ancak tamamen efsane olan argümanlara dikkat çekmektedir.

Haşhaşiler’e dair literatür günümüzde pek çok çalışma ve eserleri ihata etse de örgüt hala tarihteki gizemli konumu korumaktadır. Ancak bu gizem perdesi altında bazı alanlar tamamen karanlıkta kalsa da elde edilen birincil kaynaklar, dönemin vakanüvisleri ve haçlı belgeleriyle yapılan karşılaştırmalar gizli örgütün birçok yönüne de ışık tutmaktadır.

Halm'ın bu eseri de ilgili kaynakları karşılaştırmalı olarak ele alması, konuya dair efsanelerden ziyade belgelere dayanan bir tarih okuması gerçekleştirilmesiyle literatürdeki birçok çalışmadan ayrılmaktadır. Bu bağlamda eser, bugün bile tartışmaların odağında olan gizemli örgütün nasıl ortaya çıktığını ve İslam dünyasında ne gibi çalkantılara yol açtığını anlamak isteyen okuyucular için keyifli bir okuma sunmaktadır.